

**BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA “GAP” MAVZUSINI O‘QITISH ORQALI
O‘QUVCHILARDA KOMMUNIKATIV KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH
(3-SINF)**

Xoliqova Matluba Mardon qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti assistenti.

xoliqovamatluba5@gmail.com

Telefon raqam: +99899773-36-01

Abduqahhorova Xonzoda Sobirjon qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti talabasi.

Telefon raqami +998-93-318-82-04

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20036956>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘limning 3-sinf ona tili darolarida “Gap” mavzusini o‘qitish jarayoni orqali o‘quvchilarda kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish masalasi tahlil qilingan. Maqolada “Gap” tushunchasini o‘zlashtirishning o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqiga ta‘siri, fikrni aniq va izchil ifodalash malakasini rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonida interfaol metodlardan — “Savol-javob”, “Zanjir”, “Aqliy hujum”, “Rol o‘ynash” kabi usullardan foydalanish orqali o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularning muloqotga kirishish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: gap, kommunikativ kompetensiya, boshlang‘ich ta‘lim, nutq rivoji, interfaol metod, kommunikativ yondashuv.

Аннотация. В данной статье анализируется вопрос формирования и развития коммуникативных навыков у учащихся 3-го класса начальной школы в процессе изучения темы “Предложение” на уроках родного языка. Рассматривается влияние усвоения понятия «предложение» на устную и письменную речь учащихся, а также его роль в развитии навыков чёткого и последовательного выражения мыслей. Также в статье раскрываются возможности повышения активности учащихся, развития их навыков общения и самостоятельного мышления посредством использования интерактивных методов обучения, таких как “Вопрос-ответ”, “Цепочка”, “Мозговой штурм”, “Ролевая игра”. Особое внимание уделяется эффективности применения данных методов в учебном процессе. В работе обосновывается, что эффективное обучение теме “Предложение” является важным фактором развития коммуникативной компетентности учащихся начальной школы.

Ключевые слова: предложение, коммуникативная компетенция, начальное образование, развитие речи, интерактивный метод, коммуникативный подход.

Annotation. This article analyzes the issue of developing communicative skills in 3rd-grade primary school students through teaching the topic “Sentence” in native language lessons.

It examines the impact of mastering the concept of a sentence on students’ oral and written speech, as well as its role in developing the ability to express thoughts clearly and coherently. The article also highlights the possibilities of increasing students’ activity, improving their communication skills, and developing independent thinking through the use of interactive teaching methods such as “Question–Answer,” “Chain,” “Brainstorming,” and “Role Play.”

The effectiveness of applying these methods in the educational process is also emphasized. It is concluded that effective teaching of the topic “Sentence” is an important factor in developing communicative competence in primary school students.

Key words: *sentence, communicative competence, primary education, speech development, interactive method, communicative approach.*

KIRISH. Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uning sifatini oshirish hamda o’quvchilarda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirish masalasi davlat siyosati darajasidagi ustuvor yo’nalishlardan biri hisoblanadi. Ta’lim jarayonida o’quvchilarning nafaqat bilim olishiga, balki olingan bilimlarni amaliyotda qo’llay olishi, mustaqil fikrlashi va erkin muloqotga kirishishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu jihatdan qaraganda, boshlang’ich ta’lim bosqichi o’quvchilarning shaxs sifatida shakllanishi, nutqiy va kommunikativ kompetensiyalarining poydevori qo’yiladigan eng muhim davr hisoblanadi.

Boshlang’ich sinflarda ona tili fanini o’qitish jarayonida o’quvchilarning og’zaki va yozma nutqini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratiladi. Chunki nutq insonning fikrlash jarayoni bilan bevosita bog’liq bo’lib, to’g’ri shakllangan nutq tafakkurning rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Ayniqsa, 3-sinf o’quvchilari uchun “Gap” mavzusi ona tili fanining asosiy va tayanch mavzularidan biri sifatida muhim o’rin tutadi. Ushbu mavzu orqali o’quvchilar gapning tuzilishi, mazmuni, ifoda maqsadi va nutqdagi ahamiyatini o’rganadilar.

“Gap” mavzusini o’zlashtirish jarayoni faqat grammatik qoidalarni yodlash bilan cheklanib qolmasdan, balki o’quvchilarning fikrini mantiqiy izchillikda bayon etish, o’z fikrini boshqalarga tushunarli tarzda yetkazish, suhbat jarayonida faol ishtirok etish kabi kommunikativ ko’nikmalarini ham shakllantiradi. Shu sababli ushbu mavzuni o’qitishda an’anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va o’yinli ta’lim usullaridan foydalanish zarurati ortib bormoqda.

Mamlakatimiz ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar ham aynan o’quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan. Bugungi globallashuv jarayonida esa shaxsning muloqot qobiliyati, o’z fikrini aniq va ravon ifodalash malakasi juda muhim ahamiyatga ega bo’lib bormoqda. Shu nuqtayi nazardan, boshlang’ich sinf ona tili darslarida “gap” mavzusini o’qitish orqali kommunikativ ko’nikmalarni rivojlantirish masalasi dolzarb ilmiy-metodik muammo sifatida e’tirof etiladi.

Mazkur maqolada 3-sinf ona tili darslarida “Gap” mavzusini samarali o’qitish orqali o’quvchilarda kommunikativ ko’nikmalarni rivojlantirish, ularning og’zaki va yozma nutqini boyitish, fikrni erkin va mantiqan izchil ifodalash malakasini shakllantirish yo’llari hamda pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, dars jarayonida qo’llaniladigan metodlar va ularning samaradorligi yuzasidan amaliy tavsiyalar beriladi.

ASOSIY QISM. Boshlang’ich ta’lim bosqichi o’quvchilarning shaxs sifatida shakllanishi, ularning nutqiy va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishda eng muhim davr hisoblanadi. Aynan shu bosqichda bola atrofdagi dunyoni anglay boshlaydi, o’z fikrini ifodalashga urinadi, muloqot jarayonida ishtirok etadi va nutqiy faoliyat asoslarini egallaydi. Shu sababli ona tili fanini o’qitish, xususan “Gap” mavzusini o’rganish o’quvchilarning kommunikativ ko’nikmalarini rivojlantirishda markaziy o’rin tutadi.

Boshlang'ich sinflarning ona tili darslarida o'quvchilarning nutqi hamda mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda grammatik mavzularni o'zlashtirish alohida o'rin egallaydi.

Boshlang'ich sinfda ona tili ta'limining muhim yo'nalishlaridan biri bu o'quvchilar bilan gap ustida ishlashdir. Gap ustida ishlash o'quvchilarning og'zaki hamda yozma nutqini rivojlantirish, grammatik tuzilmani ongli o'zlashtirish, fikrni to'liq va mantiqan ifodalash malakasini shakllantirishda asosiy o'rin tutadi. Bu jarayon tilning tuzilishi bilan bog'liq lingvistik bilimlar va o'quvchilarning muloqotga kirishish ehtiyojiga asoslangan kommunikativ yondashuvni talab etadi [1. 45–132].

Gap–tilning asosiy birliklaridan biri bo'lib, o'ziga xos grammatik va mantiqiy tuzilishga ega. Boshlang'ich sinfda gap ustida ishlashda o'quvchilarga gapning tuzilishi, bo'laklari, so'z turkumlari va ularning funksiyasi oddiy misollar asosida o'rgatiladi. Ushbu bilimlar o'quvchilarda tilning ichki qonuniyatlarini tushunish, ulardan nutqiy faoliyatda foydalana olish salohiyatini shakllantiradi.

Kommunikativ yondashuv o'quvchining til o'rganishdagi asosiy maqsadi – muloqotga kirishish, fikr almashish hamda o'z fikrini erkin ifodalash ehtiyojiga asoslanadi [2. 20–87].

“Gap” mavzusi 3-sinf ona tili dasturida o'quvchilarga nutqning eng kichik birligi haqida tushuncha berish, uning tuzilishi va mazmunini anglatish, fikrni to'liq va mantiqan ifodalash ko'nikmasini shakllantirishga qaratilgan. Gap orqali inson o'z fikrini boshqalarga yetkazadi, muloqot qiladi, savol beradi yoki javob qaytaradi. Demak, gapni to'g'ri tuzish va undan o'rinli foydalanish o'quvchilarning kommunikativ madaniyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

“Gap” mavzusini o'qitish jarayonida birinchi navbatda o'quvchilarda tushuncha hosil qilish muhim hisoblanadi. O'qituvchi sodda, hayotiy misollar asosida gap nima ekanligini tushuntiradi. Masalan, “O'quvchi kitob o'qidi”, “Quyosh charaqlab turibdi”, “Men maktabga bordim” kabi oddiy gaplar orqali o'quvchilar gapning fikr bildirish vositasi ekanligini anglaydilar.

Shu bilan birga, har bir gapning tugallangan fikrni ifodalashi, uning bosh harf bilan boshlanishi va oxirida tinish belgisi qo'yilishi kabi asosiy grammatik qoidalar ham bosqichma-bosqich o'rgatiladi [3. 15–102].

Kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishda dars jarayonini faollashtiruvchi metodlardan foydalanish juda muhimdir. Chunki an'anaviy yondashuvda o'quvchi passiv tinglovchi bo'lib qolsa, interfaol metodlar uni faol muloqot ishtirokchisiga aylantiradi. Masalan, “Savol-javob” usulida o'qituvchi o'quvchilarga turli savollar beradi va ular to'liq javob berishga harakat qiladi.

Bu esa fikrni to'liq ifodalash ko'nikmasini shakllantiradi.

“Aqliy hujum” metodi orqali o'quvchilar bir mavzu yuzasidan tezkor fikr bildiradilar.

Masalan, “Bahor” mavzusi berilsa, o'quvchilar navbatma-navbat gaplar tuzadilar: “Bahorda tabiat uyg'onadi”, “Daraxtlar gullaydi”, “Bolalar sayr qiladi”. Bu jarayon o'quvchilarda tez fikrlash va erkin muloqot qilish malakasini rivojlantiradi [4. 28–95].

“Zanjir” metodi ham juda samarali bo'lib, unda har bir o'quvchi oldingi gapga bog'langan holda yangi gap tuzadi. Natijada kichik matn hosil bo'ladi. Bu usul o'quvchilarda mantiqiy bog'lanish, izchillik va fikrni davom ettirish ko'nikmasini shakllantiradi. Shu bilan birga, so'z boyligi ham kengayadi.

“Rol o'ynash” usuli esa o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi. Masalan, “Do'konda”, “Maktabda”, “Kutubxonada” kabi vaziyatlar sahnalashtiriladi va o'quvchilar o'zaro muloqot

qiladi. Bu usul real hayotiy kommunikativ vaziyatlarni modellashtirishga yordam beradi. Natijada o'quvchilar hayotda uchraydigan nutqiy holatlarda to'g'ri gap tuzishni o'rganadilar.

“Gap” mavzusini o'qitishda ko'rgazmali vositalardan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Rasm, predmet, kartochka va multimedia materiallari orqali o'quvchilarning tasavvuri rivojlanadi. Masalan, bir rasm asosida o'quvchilarga bir nechta gap tuzish topshiriladi. Bu topshiriq ijodiy fikrlashni kuchaytiradi, o'quvchilarning kuzatuvchanligini oshiradi va nutqiy faollikni rivojlantiradi.

Yana bir muhim jihat — o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishdir. Dars davomida o'quvchilarga erkin fikr bildirish imkoniyati berilishi lozim. O'qituvchi esa ularning javoblarini to'g'rilab, boyitib boradi. Bu jarayon o'quvchilarda o'z fikrini ochiq ifodalash, boshqalar oldida gapirishga ishonch hosil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, uyatchan o'quvchilar bilan alohida ishlash ularning faolligini oshiradi [5. 15–180].

Yozma nutqni rivojlantirish ham kommunikativ kompetensiyaning muhim qismi hisoblanadi. O'quvchilarga gap tuzish, kichik matn yozish, rasm asosida hikoya yaratish kabi topshiriqlar beriladi. Bunda ular nafaqat gap tuzishni, balki tinish belgilaridan to'g'ri foydalanishni ham o'rganadilar. Yozma mashqlar muntazam ravishda bajarilganda o'quvchilarning savodxonligi sezilarli darajada oshadi. Shuningdek, differensial yondashuv ham samarali usullardan biridir. Sinfdagi o'quvchilarning bilim darajasi turlicha bo'lgani uchun topshiriqlar ham shunga mos berilishi kerak. Kuchli o'quvchilarga murakkab gaplar tuzish, matn yaratish topshiriqlari berilsa, o'zlashtirishi sust o'quvchilarga sodda va qisqa gaplar tuzish vazifalari beriladi. Bu esa barcha o'quvchilarning darsda faol ishtirokini ta'minlaydi. Shu bilan birga, baholash jarayoni ham kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qilishi kerak.

O'qituvchi faqat grammatik xatolarni emas, balki fikrni ifodalash, gapning to'liqligi va ravonligini ham hisobga olishi lozim. Rag'batlantirish esa o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi [6. 22–160].

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muloqotga kirisha olish va o'z fikrini erkin ifoda etish ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Ayniqsa, ona tili darslarida kommunikativ yondashuvdan foydalanish orqali o'quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish, ularni real hayotiy vaziyatlarda to'g'ri va ravon gap tuzishga o'rgatish imkoniyati yuzaga keladi. Bu jarayonda o'qituvchi – asosiy tashkilotchi, yo'naltiruvchi va rag'batlantiruvchi subyekt sifatida alohida o'rin tutadi.

Ta'limning asosiy maqsadi o'quvchilarga til haqidagi ma'lum bilimlar to'plamini berish emas, balki ularni muloqot qilish uchun tildan foydalanishga o'rgatishdir. Tinglash va so'zlashish asosiy ko'nikma hisoblanadi. Chunki ular nutq jarayonida fikr almashishga va fikrni yetkazib berishda qo'llaniladi.

Kommunikativ yondashuvga ko'ra, nutq muayyan nutqiy maqsadni ro'yobga chiqarish, kimgadir axborot berib, kimdandir axborot olish, kim bilandir esa fikr almashish asosida harakatga keltiriladi. Buning uchun yoshlar nutq o'stirish mashqlari mobaynida muloqot madaniyatini o'zlashtirishlari, suhbatdoshiga ta'sir ko'rsatish layoqatini egallashlari lozim.

Kommunikativ yondashuv – bu o'quvchilarning til kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan, ularning muloqotda faol ishtirok etishini ta'minlaydigan pedagogik yondashuv bo'lib, bunda o'rganilayotgan til, eng avvalo, muloqot vositasi sifatida qaraladi.

Mazkur metodning samarali qo'llanilishi o'quvchilarning grammatika hamda lug'at boyligini mexanik yodlashdan ko'ra ularni amaliy nutqiy faoliyatga jalb etishga qaratilgan [7. 10–145].

Ona tili darsliklarida gap ustida ishlash uchun yetarlicha material bor. Bu materiallar asosida o'quvchilar gapni to'g'ri tuzishga o'rgatilishi lozim. Gapning ifoda etilishiga ko'ra gap qurilishi ustida ishlash o'quvchilarning fikrlash, mulohaza yuritish ko'nikmalarini rivojlantiradi, qobiliyatlarini o'stiradi.

Gap tuzish va tahlil qilish mashqlari orqali o'quvchilarda nafaqat tilga oid bilimlar shakllanadi, balki ularning mantiqiy fikrlash darajasi ham sezilarli darajada o'sadi. So'zlar o'rtasidagi grammatik va semantik bog'liqlikni tushunish orqali bola real voqelikni tahlil qilish, u haqida mustaqil fikr bildirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayon psixologik va lingvistik jihatdan bir paytda sodir bo'ladi. Gap ustida ishlashda o'quvchi har bir so'zning gapdagi vazifasini anglab, ularni izchil tartibda joylashtirishga o'rganadi. Bu esa, o'z navbatida, fikrni izchil bayon qilish, mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash, o'z fikrini aniq ifodalash ko'nikmalarini mustahkamlashga olib keladi.

Gap tuzish jarayonida bola shunchaki so'zlarni tartibga solmaydi, balki u hodisalar o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini ham tushunishga urinadi.

Afsuski, ko'pgina o'qituvchilar o'quvchilar tuzgan gaplarning mazmuniga bee'tibor qaraydilar. Masalan, 3-sinfda o'quvchilar “ Partada daftar , kitob turibdi. Bolalar kitob o'qiyaptilar. Alisher varrak uchirdi” kabi grammatik jihatdan to'g'ri, ammo o'quvchilar bilimini boyitmaydigan, ularning nutqi hamda tafakkurini rivojlantirmaydigan, mazmunan sayoz gaplar tuzadilar. Ba'zi o'qituvchilar o'quvchilarning gap tuzishlari uchun muayyan mavzuni tavsiya etadilar, lekin mavzuni aytib qo'yish bilan hayotiy hodisalarni ifoda etadigan mazmunli gap tuzilib qolmaydi. Hayotni to'g'ri va aniq, ta'sirchan tasvirlash uchun bayonning hayot haqiqatiga mos kelishi taqozo qilinadi. O'qituvchi o'quvchilarning voqea-hodisalarni haqiqatga yaqin ifodalashlari haqida ko'p ham bosh qotirmaydi. O'quvchilar ko'rgan-kechirganlarini, yaxshi bilganlarini, his qilganlarinigina mazmunli va ishonarli hikoya qilishlari mumkin. Bunga erishish uchun o'quvchilar tomonidan tabiat hodisalari, manzaralari va insonlar mehnati yuzasidan, kuzatish ishlari amalga oshirilishi lozim. Fikr hamda taassurotning aniq, to'g'ri, tushunarli va ta'sirchan ifodalanishi tuzilgan gaplardagi so'zlarning qo'llanishiga bog'liq ekan, o'quvchilar gapda so'zlarning o'zaro munosabatini, ularning mazmunan bog'liqligini, muayyan mazvuning mazmunini aniq yoritib berish uchun ma'nosi bir-biriga yaqin so'zlarni o'zaro qiyoslab, ular ichidan maqbulini tanlab, o'rnida qo'llay bilish ko'nikmalarini egallashlari zarur [8. 30–130].

Umuman olganda, 3-sinf ona tili darslarida “Gap” mavzusini o'qitish orqali o'quvchilarda nafaqat grammatik bilimlar, balki keng kommunikativ ko'nikmalar shakllanadi. Interfaol metodlar, ko'rgazmali vositalar, og'zaki va yozma mashqlarni uyg'un qo'llash natijasida o'quvchilar erkin fikrlash, to'g'ri gap tuzish, muloqotga kirishish va o'z fikrini aniq ifodalash malakasiga ega bo'ladilar. Bu esa ularning kelajakdagi ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

XULOSA. Boshlang'ich ta'lim bosqichida, xususan 3-sinf ona tili darslarida “Gap” mavzusini o'qitish o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim didaktik ahamiyatga ega.

Chunki gap — nutqning asosiy birligi sifatida o‘quvchilarning fikrini ifodalash, muloqot qilish va o‘zini anglatish jarayonining poydevorini tashkil etadi. Shu sababli ushbu mavzuni chuqur va samarali o‘rgatish o‘quvchilarning nutqiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqot va tahlillar shuni ko‘rsatadiki, “Gap” mavzusini o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanish, ko‘rgazmali vositalar bilan ishlash, og‘zaki va yozma mashqlarni uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning faolligini oshiradi hamda ularning muloqotga kirishish qobiliyatini mustahkamlaydi. Ayniqsa, “Savol-javob”, “Zanjir”, “Rol o‘ynash”, “Aqliy hujum” kabi metodlar o‘quvchilarning erkin fikrlashi, tez va to‘g‘ri gap tuzishi, o‘z fikrini aniq ifodalashi uchun qulay sharoit yaratadi. Shuningdek, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda differensial yondashuvni qo‘llash ham samarali natija beradi.

Bu yondashuv barcha o‘quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlab, ularning imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishga yordam beradi. Yozma va og‘zaki nutqni rivojlantirishga qaratilgan muntazam mashqlar esa savodxonlik darajasini oshiradi.

“Gap” mavzusini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o‘qitish o‘quvchilarda nafaqat grammatik bilimlarni, balki mustahkam kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa ularning kelgusidagi ta’lim jarayonida muvaffaqiyatli o‘qishi, erkin fikrlashi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishi uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. “Ta’lim texnologiyalari va pedagogik mahurat”. – Toshkent, 2021. B.45–132.
2. Hamroqulov A. “Boshlang‘ich ta’limda interfaol metodlar”. – Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2022. B.20–87.
3. G‘afforova T. “Ona tili darslarida nutq o‘stirish metodikasi”. – Toshkent, 2023. B.15–102.
4. Karimova D. “Pedagogik kompetensiyalar va zamonaviy yondashuvlar”. – Toshkent, 2024. B.28–95.
5. G‘afforova T.R. “Boshlang‘ich ta’limda ona tili o‘qitish metodikasi”. – Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2023. B.15–180.
6. Sodiqova M.R. “Boshlang‘ich sinflarda nutq o‘stirish metodikasi”. – Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyoti, 2022. B.22–160.
7. Mirzayev A.A. “Kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish usullari”. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2024. B.10–145.
8. O‘razova N.T. “Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ona tili darslari”. – Toshkent: “Ilm Ziyo”, 2024. B.30–130.